

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI
UNIVERSITETI**

TARJIMA NAZARIYASI VA AMALIYOTI FAKULTETI

TARJIMA NAZARIYASI VA AMALIYOTI KAFEDRASI

QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIK: O‘TMISHI, BUGUNI, ISTIQBOLLARI

Respublika ilmiy-amaliy anjumani maqolalar to‘plami

2020-yil 6-noyabr

**“FIRDAVS-SHOH” NASHRIYOTI
TOSHKENT – 2020**

УДК 821,512,133,09 (062)
ББК 83.3 (5Ў) я73
Қ 37

Ushbu to'plam Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti Ilmiy-texnik kengashining 2020-yil 24-dagi 4-sonli yig'ilishi qaroriga asosan nashrga tavsiya etilgan.

Taqrizchilar:

Bahodir Karimov – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan yoshlar murabbiyi
Xurshid Do'stmuhammad – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputati

To'plamdan o'rin olgan maqolalarning saviyasi, sifati va ilmiy dalillarning haqqoniyligi hamda mazmuni uchun mualliflar mas'uldirlar.

Tahrir hay'ati

Shuhrat Sirojiddinov	f.f.d., professor, ToshDO'TAU rektori
Akmal Saidov	O'zR FA akademigi, yu.f.d., professor
Muhammadjon Xolbekov	f.f.d., professor (SamDCHTI)
Uzoq Jo'raqulov	f.f.d., professor (ToshDO'TAU)
Ulug'bek Hamdamov	f.f.d. (ToshDO'TAU)
Gulnoz Xalliyeva	f.f.d., professor (O'zDJTU)
Qosimboy Ma'murov	f.f.n., professor (ToshDO'TAU)
Dilnavoz Yusupova	f.f.d., dotsent (ToshDO'TAU).
Bahodir Xoliqov	f.f.f.d., ToshDO'TAU (<i>mas'ul muharrir</i>)
Mahmadiyor Asadov	ToshDO'TAU tayanch doktoranti (<i>mas'ul kotib</i>)
Zebo Sabirova	ToshDO'TAU o'qituvchisi (<i>mas'ul kotib</i>)

Qiyosiy adabiyotshunoslik: o'tmishi, buguni, istiqbollari (matn) Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari тўплами. – Т.: “Firdavs-Shoh” nashriyoti, 2020. – 284 bet.

ISBN 978-9943-6695-8-1

Mazkur anjuman materiallariga filologiyaning bugungi kunda dolzarb deb qaralayotgan qiyosiy adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik va komparativistika masalalariga oid ilmiy maqola va tezislari kiritilgan. To'plamdan o'rin olgan maqolalarda qiyosiy adabiyotshunoslikning umumnazariy va uslubiy muammolari, o'zbek mumtoz adabiyoti, qiyosiy mifologiya va folklorshunoslik, o'zbek adabiyoti jahon badiiy tafakkuri kontekstida o'rganilishi, o'zbek va jahon adabiy aloqalari, tarjimashunoslik va tarjima tanqidi kabi dolzarb masalalar yoritilgan. Filologiya sohasiga oid ilmiy nashrlari bilan ilm ahli nazariga tushgan ustoz-olimlar: filologlar, pedagoglar, adabiyotshunos va tarjimashunoslar bilan bir qatorda, shu jabhalarda ilmiy kuzatishlarini endigina boshlagan tadqiqotchilar, doktorantlar va magistrantlarning ham tadqiqot natijalari mazkur to'plamda tartiblangan.

To'plam adabiyotshunoslik, jumladan, qiyosiy adabiyotshunoslik sohasida tadqiqot olib borayotgan hamda shu sohaga qiziquvchi keng kitobxonlar ommasiga mo'ljallangan, shuningdek, “Qiyosiy adabiyotshunoslik” fanini o'qitishda oliy o'quv yurti talabalari uchun ham qo'shimcha manba sifatida foydalanish mumkin.

УДК 821,512,133,09 (062)
ББК 83.3 (5Ў) я73

ISBN 978-9943-6695-8-1

© “Firdavs-Shoh” nashriyoti, 2020

III. O‘ZBEK ADABIYOTI JAHON BADI‘Y TAFAKKURI KONTEKSTIDA

ШАРҚ ВА ҒАРБ КЛАССИЦИЗМИНИНГ УМУМНАЗАРИЙ МУАММОЛАРИ

Узоқ ЖЎРАҚУЛОВ,
филология фанлари доктори, профессор
Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети

Резюме: Ушбу мақолада жаҳон адабиётининг минг йиллик тарихий тараққиётида муҳим ўрин тутган классицизм эстетикаси, тарихи ва генезиси, фалсафий, психологик омиллари, шаклланиш босқичлари, ижодий методга хос критерийлари, поэтик канонлари масаласи назарий талқин этилган. Шарқ ва Ғарб адабиётида айна ижодий метод қандай умумий ва фарқли жиҳатларга эгаллиги ҳақидаги илмий тезис ва хулосалар илгари сурилган.

Калим сўзлар: Классицизм, классик, позитивизм, “тақлид”, “олий дид”, “классик услуб”, “классик сюжет ва образ”, “уч бирлик қонуни”.

Классицизм умумбашарий, умумфалсафий, умумадабий ҳодиса. Айнан шунинг учун ҳам бу ҳодиса типологик моҳиятга эга бўлиб, қиёсий адабиётшуносликнинг объекти ҳисобланади.

“Классицизм” истилоҳи латинча “classicus” сўзидан олинган. Луғавий маъноси “намуна” ёки “намунавий” деганидир. Мустақил адабий метод сифатида XVII асрнинг бошларида Европада шаклланган. Аммо, шунини алоҳида таъкидлаш кераки, бу далил классицизм фақат ўн еттинчи юз йилликка келиб пайдо бўлди деган маънони бермайди. Жаҳон адабиётдаги аксар адабий методларга ўхшаб классицизм ҳам хронологик жиҳатдан адабиётнинг илк даврлари билан боғланади. Чунки классицизмнинг асл моҳияти, бадиий талқин табиати шундай.

Классицизм, ички тамойилига кўра уч муҳим заминга таянади: тақлид ёки анъанага монанд акс эттириш, ақл-тафаккур концептини марказга қўйиш, мутлоқ (абсолют) дид.

Хўш, бу нима дегани?

“Тақлид ёки анъанага монанд акс эттириш” дейилганда классицизмнинг “намуна”ни ўзгармас жавҳар, тақлид объекти сифатида мутлоқлаштириши тушунилади. Бу специфик хусусият классицизмнинг адабиёт, эстетика чегараларидан чиқиб кетиб, ижтимоий, фалсафий, психологик, индивидуал сатҳларга ҳам мансубланишини таъминлайди. Бу гўёки барча йўловчиларнинг муайян йўлдан юришига ўхшайди. Айни ҳолат йўлнинг тўғрилиги, раволиги, синондан ўтганлиги билан боғлиқ. Шунинг учун ҳар бир йўловчи ўзи учун алоҳида йўл қидирмасдан, ўзидан олдин ўтган йўловчиларга эргашади. “Синалган йўл – бехатар йўл”, деган хулоса бу йўлдан юриш жараёнини қонунлаштиради. Йўл барча йўловчилар учун ягона канонга айланади. Бу ўринда намуна вазифасини биринчи ўтган йўловчи фаолияти бажаради. Шу жойдан ҳодисанинг психологик хоссаси ҳам ўсиб чиқади. Қулайлик, раволик, адашиш хавфининг йўқлиги янги йўл очиш машаққати, хавф-хатарга йўлиқиш эҳтимоли йўловчини психологик жиҳатдан шу йўлдан юришга олиб келади. Бу ҳолат индивидуал одам ҳаёт йўлида ҳам айни қолипда кечади. Бола дунёни таниш жараёнида катталарга тақлид қилади. Уларнинг изидан боришга уринади. Тақлид объектини тўла ўзлаштиргандан сўнг ундан мукамалроқ объектга интилади. Одамзот азалдан мана шу принцип бўйича яшаб келади. “Намуна” танлаш ихтиёри бўлмаган ўринда у ягона тақлид объекти билан чекланишга мажбур бўлади. Танлаш ихтиёри бўлган ҳолатда эса соддадан мураккабга қараб боради.

Ақл бизни доимий тарзда эҳтиёткорлик, хавф хатар, муаммолардан четлаб ўтишга ундайди. Синалган йўллардан юриш, ўзигача яшаганлар тажрибасига суяниш субъектни шундай имтиёзлар билан таъминлайди. Ақл-тафаккур, гарчи инсонга доир бу хоссага азал-азалдан ижобий характеристика бериб келинса ҳам, инсонни муайян маънода янги йўллар кашф этиш, қолиплардан чиқиш, фавкулудда қахрамонлик кўрсатишдан чеклаб туради. Бу чеклов ақл табиатига ҳар жихатдан мувофиқ. Негаки, ақл доимий тарзда инсон учун қулай ва беҳатар йўлларни кидиради. Жонни хатарга қўядиган қахрамонликлар, машаққат ортидаги кашфиётлар, қолипларни бузиш ортидан келадиган муаммоларга йўлиқишдан кўра ўз соҳибини синалган йўллардан юришга ундайди.

Классицизмдаги “олий дид” тушунчаси нисбий моҳиятга эга. Ундаги “олий дид” даражасини тақлид “намуна”сининг қайси мақомда тургани белгилайди. Бу худди чемпионга тақлид қилган спортчи билан ўз маҳаллий худуди етакчисига тақлид қилган спортчи ҳолатига ўхшайди.

Мана шу уч замин классицизм фалсафаси ва адабиётининг ҳам характер хусусиятини белгилайди.

Жаҳон мифологияси, фольклори, ёзма адабиёти тарихини кузатадиган бўлсак, бу жараён ибтидоий даврлардан эътиборан амалда бўлиб келганига гувоҳ бўламиз. Ҳар қандай образли тафаккур намунасида муайян объект-намунага таяниш, сюжет, композиция, образ, услуб, ҳатто мотив, деталларгача тақлид тамойилига қуришга интилиш сезилади. Сўз санъати намуналарини канонлаштирган Аристотель бу ҳодисани “мимесис” (қайта акс эттириш) деб номлаган. Қайта бадиий акс эттириш гарча объектга нисбатан ижодий ёндашувни талаб этса-да, унда муайян маънода тақлиддан улуш, тақлид этилаётган объект доирасига мансубият мавжуд.

Илоҳий китоблар ва миф, илоҳий китоблар ва эпос, илоҳий китоблар ва бошқа адабий жанрлар ўртасидаги аналогиянинг асосий сабабларидан бири шу. Кўринадик, инсон томонидан босиб ўтилган ижодий босқичларнинг барчаси у ёки бу даражада илоҳий китобларга бориб туташади.

Мисол тариқасида биргина “Нух (а.с.) тўфони” ҳодисасини олайлик. Бу ҳодиса ҳақида илк хабар берувчи манба илоҳий китоблар ҳисобланади. Таврот, Забур, Инжил, Қуръони карим сингари илоҳий китобларнинг барчасида бу ҳодиса илоҳий ҳақиқат сифатида қайд этилади. Ўз қавми у олиб келган илоҳий буйруқ ва кўрсатмаларга, кўрсатган тўғри йўлига амал қилмагач, Нух алайҳиссалом Оллоҳга мурожаат этиб, бундай инкор этувчи, гуноҳкор ва осий қавмни жазолашини тавалло қилади. Дуо ижобат бўлади. Нух (а.с.) қавми тўфон – бутун ер юзини сув босишидек мудҳиш кўргулик билан жазоланади. Ер юзида битта ҳам осий қолмайди. Фақат Нух алайҳиссаломга эргашиб, у зотнинг айтганларига амал қилган санокли одамлар, айни пайтда, табиат қўйнида юрган барча жонзотлардан жуфт-жуфт қилиб кемага чиқарилади ва омон қолиб, ер юзидаги ҳаётни давом эттиради. Бу воқеа дастлаб илоҳий хабарларнинг бузилган, ёлғон билан қўшиб-чатилган шакли бўлган мифларда, сўнгра фольклор асарларида, ниҳоят, ёзма адабиётга кўчиб ўтади. Бу сюжетнинг шумер эпоси “Билгамиш”, ҳинд эпоси “Махабхарата” ва кўплаб эртаклар, халқ дostonларида, “Қутадғу билиг”, “Қиссаси Рабғузий” каби ўзбек ёзма адабиёти намуналарида бадиий синтезлашган ҳолда келиши кузатилади. Бу эса миф – фольклор – ёзма адабиёт аталган уч босқичда ҳам янги асарнинг юзага келиши учун ягона сюжет “намуна” бўлиб хизмат қилганини кўрсатади. Адабиёт тарихида айни шакл-мазмундаги мисолларни ўнлаб келтириш мумкин. Аммо, бу ўринда биз учун муҳими образли тафаккур тарихида изчил учрайдиган бундай ҳодисанинг сони эмас, уларнинг классицизмга хос тақлид ёки намуна бадиий акс эттириш тамойилига қурилганидир.

Адабий-тарихий жараёнда тақлид объекти ўзгариб туриши мумкин. Адабиёт тарихининг шундай даврлари борки, унда “объект” вазифасини миф бажаради. Антик Юнон адабиёти вакиллари Гомер, Эсхил, Софокл, Еврипид асарлари сюжетини

мифологик асарларда акс эттирилган воқеалар ташкил этиши фикримизга далил. Айни ҳолатни миф ва асотирлари нисбатан тўлиқроқ етиб келган Ҳинд, Миср, Хитой, Эрон адабиётининг илк даврларида ҳам кузатамиз.

Кейинги даврлардан эътиборан фолклор ва ёзма адабиёт илоҳий китоблар билан мифларга хос бадиий компонентларни синтезлаш жараёнини нисбий тарзда бўлса ҳам яқунлади. Натижада адабиёт классик босқичга ўтди. Эндиликда ёзма адабиёт фолклор намуналарига таассуб қилгани ҳолда ўз намуналарини тақдим эта бошлади. М.Бахтиннинг “Эпос ва роман”, “Романда замон ва хронотоп шакллари” деб номланган тадқиқотларида адабиётнинг маълум босқичига келиб эпос дифференциацияга учрагани, эпосга оид бадиий бўлақлар асосида бошқа жанрлар шаклланганини айтади. Роман ва эпос ўртасидаги муносабатнинг бир жиҳати айни жараён билан боғлиқлигини қайд этади.

Уйғониш даврига келиб, адабиётнинг классиклашуви қонун тусини олган эди. Шу пайтгача миф ва фольклорга намуна сифатида муносабатда бўлган авторлашган адабиётнинг ўзи эндиликда конкрет намунага айланди. Европа Уйғониши адабиёти вакиллариининг антик Юнон ва Рим адабиёти вакиллари асарларини “намуна” ўлароқ қабул қилишлари, шу асада қатор трагедия, драма, комедиялар ижод этишлари шундайн далолат беради. Машҳур В.Шекспирнинг қатор машҳур трагедиялари анъанавий сюжетлар асосида ёзилган. А.Данте, Ф.Петрарка, Ж.Баккачо, Т.Мор, Ф.Бэкон, Сервантеслар ижодида ҳам айни ҳолат кузатилади. Шарқ Уйғонишининг муҳим поэтик янгилиги бўлган хамсачилик, дostonчилик, назирачилик, тахмисчилик анъаналари ҳам айнан шу – классицизм қонуниятларига асосланган. Низомий Ганжавий томонидан бошлаб берилган хамсачилик Хусрав Дехлавийга келиб анъанага айланди.

Буларнинг барчаси классицизм адабий-тарихий ижтимоий-психологик, адабий-эстетик ҳодиса ўлароқ бадиий тафаккурнинг барча даврларига тегишли эканини кўрсатади.

Аmmo биз экскурсив сувратда қайд этган жараённинг тўғри англаш учун классицизмга хос яна бир муҳим хусусиятни билиб олишимиз лозим. Бу классицизмда тақлид ёки анъанани бадиий акс эттириш мезони масаласидир.

Моҳиятан, инсон яратувчи эмас. У ўзича бирор нарса, воқеа-ҳодисани ярата олмайди. Кўрмаган, тасаввур қилмаган нарсасини ҳатто хаёлида ҳам тиклашга ожиз. Шу боис адабиёт учун объект масаласи муҳим. Бирор адабий метод, оқим ёки адабиёт намунаси йўқки, объектдан мутлақ узилган ҳолатда мавжуд бўлсин. Бири учун реал воқеа, бири учун туйғу, яна бошқаси учун туш ёки хаёлот бадиий объект бўлиб хизмат қилса, классицизм намуналари учун аниқ объект вазифасини бажаради. Юқорида сўзлаб ўтганимиздек, бадиий тафаккурнинг архаик босқичида бу вазифани илоҳий ахборотлар, мифлар бажарган. Кейинчалик бу вазифани фольклор материаллари ўз устига олган. Маълум пайтга келиб, бадиий синтезлашган, классиклашган адабиётнинг ўзи объектлик юкни қабул қилган. Ҳар бир босқичда объектга тақлид қилувчи, бадиий акс эттирувчи субъектнинг истеъдод даражаси, маҳорати классик асар оригиналликни таъминлаган. Агар бадиий материалнинг бадиий талқин этилиши оригиналлик мезонига кўра ўта тубан бўлса, бу айнан субъект (бахши, шоир, ёзувчи, драматург ва ҳ.к.)нинг истеъдоди, бадиий маҳоратининг пастигидан далолат беради. Юксак истеъдод ва бадиий маҳорат соҳибининг кульминацион даражаси шуки, у ўз объектига имкон қадар яқин боради, илоҳий манбаларни истисно этганда, ўз тақлид объекти қолипларини бузади. Бир моҳиятдан тамомила янги бадиий моҳиятнинг майдонга келишига эришади. Жаҳон адабиётида В.Шекспир, И.Гёте, Ф.Достоевскийлар ижоди бунга ёрқин далил. Миллий адабиётимизда эса ҳазрат Навоий асарлари бу фикримизнинг жаҳоншумул далилидир.

Демак, жаҳон поэтик тафаккури тарихида классицизм тамойилининг мавжуд экани ҳақиқат. Фақат XVII асрга келиб, Ғарбий Европада бу тамойил қонуний адабий метод тусини олди. Чунки бу аср Европада айни адабий методнинг майдонга келиши учун ижтимоий, бадиий, психологик вазият етилган эди. Кўп асрлар “Кибор” Рим томонидан

“варварлар” деб қараб келинган Ғарбий ва Шарқий Европа халқлари бу даврга келиб, миллат ва мустақил салтанат бўлиб шаклланиш заруратини ҳис қила бошладилар. Бу жараён XI охири XII асар бошларида пайдо бўлган миллий эпослар билан бошланган бўлса, миллатнинг ўз маданияти, маънавий қиёфасига эга мустақил ижтимоий-сиёсий феномен бўлиб шаклланиши, ўз салтанати, салтанатчилиги этикетини намоён этиши учун аниқ ва тизимли ғоя лозим эди. Французлар учун мана шу вазифани классицизм бажарди.

Француз қироли Людовик XIV (1643 - 1715) даврида давлат мустаҳкамланди. Ташки ва ички сиёсатда мутлоқ монархия тамойили шаклланди. Натижада ҳукумат кучли ижтимоий сиёсат юргизиш имконига эга бўлди. Людовикнинг шу даврдаги кардинали Решилье салтанатнинг маданий ва адабий сиёсатига масъул бўлиб, у ўзининг қаттиққўллиги, мақсадини амалга ошириш йўлида қатъийлиги билан машҳур эди. Натижада у томонидан ташкил этилган Академия мамлакатдаги адабий сиёсатни бошқарувчи бир тизимга айланди. Бу тизимнинг мақсад-моҳияти шунда эдики, наинки адабиёт, санъатнинг барча турлари, барча гуманитар соҳалар аниқ вазифага кўра хизмат қилиши, вазифа эса салтанат этикети ва янги француз кишиси, маданий юксак француз миллатини тарбиялашдан иборат эди. Решилье бошчилигидаги Академия айти мақсаднинг амалга ошувини жиддий назорат қилар, мамлакатдаги барча истеъдодли санъат намояндаларини ўз доирасига бирлаштирган эди. Шундай жиддий ҳаракатнинг оқибати ўлароқ Европа давлатлари ичида илк бор классицизмнинг фалсафий асослари, эстетик концепциялари ва назарий канонлари ишлаб чиқилди. Айна шу муҳитда санъат ва адабиётдаги эстетик принциплар, тур ва жанрлардан тортиб, барча бадиий компонентлар канонлаштирилди. Ижодкорлар асосланиши шарт бўлган “намуна-объект” қатъий тарзда белгилаб қўйилди.

Мазкур маданий-адабий жараён учун “намуна-объект” вазифасини антик эстетика бажарди. Юнон ва Рим давлатчилиги этикетлари янгиланаётган Француз салтанати учун, ижтимоий, маданий, маънавий, маиший қоидалари цивилизациялашган миллий француз кишисини тарбиялаш учун, санъат қоидалари ушбу мақсадларни амалга оширишга хизмат қилиши лозим бўлган санъат ва адабиёт учун “намуна” қилиб олинди. Албатта, бундай қатъий сиёсат табиатан эркинликка мойил санъат ва адабиётни чеклаб қўйиши аниқ эди. Аммо Людовик ва унинг мақсадларига кўра салтанат ва миллат манфаати санъат манфаатидан устунроқ эди. Кейинроқ айти бадиий метод классик бўлиб танилган Корнелнинг “Сид” трагедияси Решилье академияси томонидан қаттиқ танқидга учрашининг асл сабаби ҳам шу бўлган.

Классицизмнинг фалсафий замини Рене Декарт (1596 – 1650)нинг “Фикрляпман - мавжудман” деган концепциясидан келиб чиққан. Борлиқ, воқеликни идрок этиш ва инсонинг ўз-ўзини англашида рационал ёндашувнинг мутлоқлаштирилиши айти фалсафанинг таянчи ҳисобланади. Яна бир рационалчи-файласуф Пьер Гассенди (1592 – 1655)нинг “Аристотелчиларга қарши парадоксал машқлар”, “Философия тўплами” асарларидаги фикр-қарашлар, айниқса, уларда акс этган ўрта асрчилик анъаналари танқиди, антик моддион фалсафаси вакиллари Эпикур ва Лукреций қарашларига доир тарғиботлари классицизм тарафдорларини илҳомлантирди. Шулар асосида классицизм санъати ва адабиётининг назарий критерийлари, каноник белгилари ишлаб чиқилди.

Классицизмнинг бадиий адабиётга татбиқ этилиши эса, Решилье гуруҳининг фаол вакили Никола Буало фаолияти билан боғлиқ. У томонидан ишлаб чиқилган ва адабиётга жорий этилган “олий дид”, “олий, ўрта ва тубан услуб”, “жанр канонлари” назариялари, драматургияга оид “уч бирлик қоидаси” Европа классик адабиёти учун асос вазифасини ўтади. Ушбу назарий қоидалар Буалонинг шеърини усулда ёзилган “Поэтик санъат” рисоласида ўз аксини топган. Асарда антик санъат назариясининг замонавий француз жамияти ва адабиёти манфаатларига мослаб ривожлантирилгани, қайта ишлангани кузатилади. Буалонинг қатъий тўхтамига кўра, гўзаллик ҳаққонийлик ва конкрет

тафаккур аниқлигида. Айти пайтда, бу асар ўша давр француз адабий мухитига хос муаммо ва ютуқларни акс этириши билан ҳам бадиий-тарихий аҳамиятга эга.

Шу тариқа классицизм адабиёти ва унга хос ижодий метод шаклланди. Тадрижий равишда дастлаб Европа халқлари адабиётига, сўнгра рус ва бу орқали Россия атрофи худудларида яшайдиган миллатлар адабиётига тарқалди. Агар XVII асрнинг иккинчи ярми XVIII аср бошларида ўзининг юксак намуналарини тақдим этган бўлса, кейинги даврларда адабиётдаги турғунлашув, плагиатга олиб келди.

Классицизм адабиёти жаҳон адабиёти тарихига Пьер Корнель, Жан Батист Мольер, Жан Расин (Франция), Лопе де Вега, Тирсо де Молина, Альфонсо Санчес, Рикардо де Турия, Бортоломэ Леонардо (Испания), Жон Мильтон, Бенжамин Жонсон (Англия) сингари истеъдодли ижодкорларни тақдим этди. Буларнинг аксарияти классицизм қолипларни ёриб ўтиб, қатъий анъаналар ичида янгилик кашф этишга эришди. Рус адабиётида А.Пушкин ва М.Лермонтовгача бўлган адабиётнинг барчасида классицизм тамойиллари етакчилик қилди.

Ўзбек адабиётидаги классицизмни икки даврга бўлиш мумкин: “юксак классицизм даври”, “канонлашган классицизм даври”. Биринчи даврга шубҳасиз Навоий даври, бу даврга хос адабий анъаналар киради. Навоий ижодида ислом Шарқи адабий анъаналари ўзининг ҳадди аълосига кўтарилди. Араб, форс ва қардош туркий халқлар поэтик анъаналари Навоий даври адабий мухитида туркона бадиий тафаккур кенгликларида янги босқичга кўтарилди. Анъанавий эстетик тамойиллар, жанр мезонлари, образ ва услуб ислом маърифати негизида ривожланди.

“Канонлашган классицизм даври” Туркистондаги уч хонлик тасарруфидаги икки худудда кузатилади. Буларнинг биринчиси Амир Умархон, Фазлий Намонгоний бошчилигидаги Қўқон адабий мухити, иккинчиси, Муҳаммад Раҳимхон Феруз ва Муҳаммадризо Огаҳий етакчилигидаги Хоразм адабий мухити. Мазкур адабий мухитни “канонлашган классицизм” тарзида номлашимизга сабаб, уларда Навоий давридаги сингари Қуръон, Ҳадис каби бирламчи манбаларга эмас, балки форс классик адабиёти, Алишер Навоий асарлари ва адабий мухити сингари синтезлашган бадиий канонларга риоя қилиш тамойилининг кучлилигидир.

Албатта, Шарқ ва Ғарб классицизм адабиётининг умумий томонлари бўлиши билан бирга, кескин фарқланадиган хусусиятлари ҳам бор. Энг муҳим фарқ эса Шарқ-ислом классицизм адабиётида диний-маърифий тамойиллар асос-моҳиятни ташкил этиши, Ғарб классицизмда антик Юнон ва Рим маданиятининг маънавий эскирган бадиий-фалсафий концепциялари устуворлигида намоён бўлади.

Кўринадики, классицизм адабий методи чуқур илдизга эга бўлган, ижтимоий, фалсафий, эстетик, психологик омилларни ўзида мужассам этган табиий ва қонуний методлардан биридир.

БАЙРОН ВА ЧЎЛПОН ШЕЪРИЯТИДА БАДИЙ МУШТАРАКЛИК

*Махлиё УМАРОВА,
филология фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети докторанти*

Байрон ва Чўлпон шеърияти руҳида муаллифнинг шахсий кечинмалари атрофлича акс этганини кўришимиз мумкин. Шоирлар ҳамма замонларда миллат эркининг мангу куйчилари саналган. Эркинлик инсон онгининг ҳукмрон тоифаларидан бири, инсонни

III. O‘ZBEK ADABIYOTI JAHON BADIY TAFAKKURI KONTEKSTIDA

Узоқ ЖЎРАҚУЛОВ. Шарқ ва Ғарб классицизмнинг умумназарий муаммолари	105
Махлиё УМАРОВА. Байрон ва Чўлпон шеърятда бадий муштараклик	109
Shahnoza RAHMONOVA. XX asr o‘zbek adabiyotida yaratilgan mustazod janrining qiyosiy tahlili	112
Феруза СУЛТОНҚУЛОВА. Усмон Азим ва жаҳон шеърят	116
Ғулом БОБОЖОНОВ. “Балоғат илми” араб, форс ва туркий олимлар талқинида	118
Абдунаби ТҶИЧИЕВ. Ижодий ҳамоҳанглик	120
Anvar ALLAMBERGENOV. Abu Rayhon Beruniyning epizodik obraz sifatidagi tasviri (Maqsud Qoriyevning “Ibn Sino” romani misolida).....	124
Зебо САБИРОВА. Шарқ фалсафаси ва модернизм	127
Chinora UMARALIYEVA. Merso va G‘aybarov obrazlari misolida begonalashuv	130
Axror Kodirov. Mustaqillik davri o‘zbek romanchiligida shakliy o‘zgarishlar.....	132
Mohira ABDURAHMONOVA. Xurshid Do‘stmuhammadning “Bozor” romanidagi ramziy obrazlar poetikasi.....	135
Dilshoda UMIROVA. O‘zbek va jahon adabiyoti sirlari va farqlarni xususida	137

IV. O‘ZBEK VA JAHON ADABIY ALOQALARI

Улуғбек ХАМДАМОВ. Глобаллашув даври араб шеърятига бир назар (Солих Замананинг “Абадият манзиллари” тўплами мисолида).....	139
Ёркиной НАСИРДИНОВА. Ўзбек миллий уйғониш даври адабиётининг ўзбек-француз адабий алоқалари “Ренессанс”ида тутган ўрни	143
Баҳор ТҶРАЕВА. Чингиз Айтматов романларида инсон ва жонзот микрохронотопининг параллел тасвири	145
Aziza ZOIROVA. Fransuz-o‘zbek adabiy aloqalari taraqqiyotida badiiy tarjimaning roli	149
Дилдора САФАРОВА. Эрнест Хемингуэй ва ўзбек адабиёти	151
Sardor SHERQULOV. Lyuis Kerroll asarlarida viktoriya davrining ta’siri va fantastik voqealar mohiyati	153
Давронбек КОДИРОВ. Ғаззолийнинг “Ал-мунқиз мина-з-залол” автобиографик асарида тасаввуфий-ахлоқ ҳақида	156
Дилафруз ОЧИЛОВА. Уйғониш даврнинг буюк драматурги Кристофер Марло ижодига чизгилар	158
Зебинисо БЕКМУРАДОВА. Франсуза Саган ижодида психологик роман жанри	160
Ислом ЖЎРАЕВ. Замонавий шеърятда шахс ва жамият тақдири	163
Набия АБДУЛЛАЕВА. Инглиз адабиётда талаба образининг берилиши ва унинг ўзига хос хусусиятлари	166
Нилуфар ЖУМАЕВА. “Шовқин ва ғазаб” романида ёритилган муаммолар	168
Адиба МАЪДИЕВА. “Ўзбек модерн шеърят” тўплами хусусида	171
Ma’suma OBIDJONOVA. Rey Bredberi ijodida inson omili	173

V. TARJIMASHUNOSLIK VA TARJIMACHILIK MASALALARI

Kosimboy MAMUROV, Mohina KHAMIDOVA. On reviewing translation works (on the example of the book “Night and Day” by a.Chulpon).....	176
Xushnuda SAMIGOVA. Some hints for translators: paraphrases as a means of cultural translation.....	178
Зиёдаҳон ТЕШАБОЕВА. Такаллуфнинг маъно жилolari ва инглизча таржималари таҳлили.....	182
Nurislom KHURSANOV. General characteristics of translation process and cross-cultural communication	185
Oybek XAMDAMOV. Tarixiy romanlar tarjimasida milliylikni aks etishi masalalari	188
Ozoda QURBONOVA. Ingliz tilidagi iboraviy fe’llarni o‘zbek tiliga tarjima qilish muammolari... 191	191